

Duška Franeta, Evangelos D. Protopapadakis, ur.

Primenjena etika

Novi Sad: Mediterran Publishing, 2014; 314 str.

Evangelos D. Protopapadakis piše kratki uvod ovom zborniku predstavljajući tijek stasanja primijenjene etike od etike vrline, deontološke etike, preko utilitarizma, sve do današnjeg oblika. Sam zbornik sastoji se od šest tematskih cjelina i četrnaest radova u njima.

Prva cjelina *Ljudsko pospešivanje* započinje radom *Xaviera Labbeea* pod naslovom *Pravni položaj kiborga. Izučavanje francuskog prava povodom „poboljšanog čoveka“*. Osvrćući se na bioetičke zakone donesene u Francuskoj 1994. koji pokušavaju dati pravni status ljudskom tijelu, autor uočava mogućnost kartezijske zamke razdvajanja tijela i duha. Time tijelo (predmet) postaje pripadak osobi (subjekt) te dijeli sudbinu osobe po načelu *accessiorum sequitur principale*, no, kao pripadak ličnosti postaje dijelom pravnog tretiranja kao pravnog subjekta, dakle, i ono postaje ličnost i fizičko lice. Lice je prema pravnoj definiciji nedostupno, neotuđivo, nezavisno i neprenosivo u slučaju smrti, ali tijelo, kao stvar, jest. Uzimajući pravnu bivalenciju čovjeka, autor nastoji tematizirati status kiborga smještajući raspravu između *namjenskog* i *fizičkog* lica, odnosno, pokušavajući obrazložiti koji pravni status ima originalno ljudsko tijelo, a koji proteza, ortoza ili implantat kod pravne osobe.

Autor drugog teksta ovog tematskog bloka naslovljenog *Kako se neuroetika razlikuje od bioetike i da li je to uopšte važno?*, *Veljko Dubljević*, nastoji nas voditi putem neuroznanosti i neurologije kako bi pojasnio koncept neuroetike unutar koje se javlja podjela na *etiku neuroznanost* ili *etiku neurotehnologiju* i na *neuroznanost etike*. Zašto je ta podjela neuroetike važna? Pri podjeli neuroznanosti na neurodijagnostiku, neurostimulaciju i neurofarmakologiju javljaju se problemi u smislu utvrđivanja koji su dijelovi mozga nadležni za „moralno“ djelovanje, zatim instrumentalnog interveniranja na „voljno“ djelovanje te medikamentskog utjecanja na moralnu

i etičku autonomiju pojedinca, odnosno, *nootropsko* korištenje lijekova. S druge strane, ako se teoretizira o neuroznanosti etike, tada se javljaju problemi moralno-etičke autonomije i s njom povezanih tema svijesti i moralnog suđenja, jer je tada utjecaj znanstvenih spoznaja na moralne i etičke teorije neminovan.

Nastavljajući dalje temom o neuroznanosti autorica *Yioulis I. Papaioannou* postavlja pitanje o tome gdje su granice primjene znanja iz neuroznanstvenih oblasti. U svom radu *Zahvati na mozgu: glavna etička pitanja u neuroetici* polazi od jezičnog problema utvrđivanja apsolutnih vrijednosti. Ako je granica neuroznanosti liječenje, a ne poboljšanje (pospješivanje), tada treba jezično odrediti tko se treba liječiti, tj. tko su oni bolesni ili normalni, a tko su oni koji to nisu. Potrebna je, dakle, neuroetika temeljena na *fazi logike*, onoj koja neće dihotomizirati „pojmovnik“ neuroznanosti, već će predmet spora nastojati promotriti s aspekta neodređenosti, a opet i s aspekta potrebe za pojašnjavanjem i terminološkim preciziranjima. Time se izbjegava redukcionizam, također prisutan u biologizmu današnje znanosti te se posredstvom emergentnog valoriziranja dolazi do kvalitativnog skoka unutar nekog skupa elemenata, kao što je to čovjekovo tijelo.

Četvrti rad ovog zbornika *Genski doping: moralne dileme i brige* dvaju autora, *Demetrios Kouretas* i *Anatolia Petridou*, pokušava naći granicu korištenja genskog dopinga u sportu. Pristalice dopinga vide ga kao vezanog uz „sportski duh“, pa ga i smatraju individualnom odlukom čovjeka, dok opozicija istu stvar povezuje s gubitkom svakog sportskog duha. Problem se također može vidjeti i u pretjeranoj komercijalizaciji znanstvenih istraživanja, ali i u genskoj terapiji koja, prema autorima, ima isključivu primjenu kod genskih nedostataka tijela, odnosno u liječenjima, a nikako u poboljšanjima tjelesnih performansi.

Rad pod nazivom *Abortus: putovanje neželjenog deteta kroz zakone* označava početak sljedećeg tematskog bloka *Trudnoća*. Autorica *Fereniki Panagopoulou-Koutnatzi* želi ukazati na pravnu stranu tretiranja fetusa – ne s gledišta moralnog uvažavanja, već s gledišta pravne nedorečenosti i arbitrarnosti. Nakon što je iznijela kratku povijest pravnog tretiranja abortusa, autorica se dotiče teme dostojanstva fetusa i dostojanstva rođenog ljudskog bića te promatra gledišta stupnjevanja njihovih vrijednosti. Iako autorica ljudski embrio uzima kao apsolutnu vrijednost, smatra da svaki slučaj u kojemu se javljaju dileme, opasnosti ili konkretna pravna rješenja treba promatrati pojedinačno i djelovati na isto tako pojedinačan način. Autorica također daje svoj osvrt na bitne sudske odluke u Americi kroz povijest i na praksu Europske unije te zaključuje kako status fetusa još uvijek nije precizno definiran pa samim tim sudske odluke znaju biti neutemeljene i nedorečene, a, uzevši u obzir grčko zakonodavstvo, i licemjerne.

Autorica *Hajrija M. Mujović-Zornić* u svom članku *Ljudska reprodukcija i odgovornost za „novi život“ u svjetlu etičkih i medicinsko-pravnih razmatranja* kreće od definicije reproduktivnog prava kao prava da se odlučuje o rađanju djeteta, odnosno prava na reguliranje i broj porođaja. U svjetlu slojevitih tema prenatalne dijagnostike i brojnih metoda praćenja djeteta i dijagnosticiranja malformacija u vrijeme trudnoće te njihovih pozitivnih i negativnih strana – što tehničke, što pravne prirode – autorica pažnju najviše usmjerava na odgovornost liječnika, ali i roditelja, i kao kreatora i kao donositelja zakona.

Ismi Kriari-Catranis u svom se članku *Potpomognuta prokreacija, anonimnost donora i surogat majčinstvo u pravnim okvirima Grčke* osvrće na Građanski zakon kojemu je cilj pospješivanje neplodnosti, prevencija bolesti i olakšavanje istraživanja, naravno, kroz njegove zakonske odredbe. Osvrće se također na razloge odredbi o anonimnosti darivatelja i sankcije koje bi uslijedile ako se identitet otkrije. Nadalje, autorica izrazito naglašava surogat-majčinstvo u njegovom potpunom i djelomičnom obliku te činjenice da su pravni stvaratelji odlučili ne dopustiti takvu metodu oplodnje, ali iznosi i specifične situacije navedene zakonom koje dopuštaju djelomično surogat-majčinstvo.

Tematska cjelina pod nazivom *Kraj života: eutanazija i transplantacija* donosi članak autorice *Tanie Kyriakou* pod nazivom *Etički aspekti različitih sistema saglasnosti za post mortem presađivanje organa*. Autorica iznosi dva načina darivanja: deontološki ili onaj kada darivatelj daje suglasnost, ali koji zbog nemarne papirologije darivatelja pokazuje slabosti, i drugi, kojim se darivanje dopušta ako potencijalni darivatelj ili preminuli nikada nije pokazao protivljenje darivanju organa, a može ga se nazvati utilitarističkim. Grčki su zakoni, zbog nestašice organa, u postupku formulacija u smislu *post mortem* transplantacije pokušali odabrati drugi tipa darivanja, stoga se i sam autor članka priklonio toj opciji koristeći Rawlsov argument „vela neznanja“. No, zakon je osim implicitnog prihvaćanja transplantacije u svoju formulaciju uveo i to da se bliski srodnici moraju informirati i dati svoju suglasnost za takav postupak te je time ojačao ulogu srodnika preminulog. Budući da se autor ne slaže s oblikom novog zakona, jer to ide protiv same svrhe koja je povećanje dostupnosti uporabljivih i za transplantaciju potrebnih organa, odlučuje se za definiranje pojma tijela kod preminulog, a grčko pravo ga tretira kao stvar koja ne podliježe pravu vlasništva. Stoga tijelo, prema mišljenju autora, ostaje na raspolaganju za transplantaciju, naravno, ako nije bilo formalnog neslaganja preminule osobe za života.

Drugi tekst ove tematske cjeline je *Između činjenja i propuštanja: etika aktivne i pasivne eutanazije*. Autor *Evangelos D. Protopapadakis* iznosi kritiku prema statusima aktivne i pasivne eutanazije, koje prema njemu nemaju suštinski opravdanu podjelu. Autor tu cilja na „milosrdnost“ pasivne eutanazije, ali pronalazi nedostatke takvoj intervenciji

u život, jer, ako uzmemo da su isključivanja instrumenata za produženje života oblici pasivne eutanazije, tada se suočavamo s logičnom dilemom ili kontradikcijom – koja je svrha takvih pomagala, budući da je njihova invencija i uporaba rezultat isključivo produženja i održavanja života. Krenuvši od temeljne pretpostavke da je eutanazija moralno dopustiva, autor nastoji opravdati aktivnu eutanaziju rezultatima dobivenim sučeljavanjem utilitarističke i deontološke etike.

Sljedeći tematski blok *Autonomija, paternalizam, bioetika i profesionalna etika* započinje Eleni M. Kalokairinou svojim radom *Koreni ljudske moralnosti u opasnosti. Jirgen Habermas i Onora O'Nil o genetičkim intervencijama*. U njemu autorica iznosi Habermasov stav prema *liberalnoj eugenici* koja ne uspijeva zadovoljiti dva temeljna uvjeta – očuvanje autonomije konkretne osobe i očuvanje jednakosti u okviru međusobnog komuniciranja i življenja. Pored kritičara Habermasa autorica iznosi i sljedeći stav sličnih zaključaka kao kod spomenutog autora, ali različitih s obzirom na temeljna polazišta. Tako britanska filozofkinja Onora O'Neill smatra da je reproduktivna autonomija opravdana samo ako je riječ o roditeljima koji mogu osigurati adekvatnu njegu svom djetetu. Rađanje djeteta nije samo i isključivo individualna odluka roditelja, jer se na svijet donosi osjetljivo i bespomoćno biće sa svojim pravom na kvalitetan život. Također se javljaju i problemi rodbinskog shvaćanja odnosa tog djeteta radi primjena određenih reproduktivnih tehnologija, ali i problemi opravdanja „pomaganja“ djetetu koje još uvijek nema eksplicitnih poteškoća koje bi utjecale na kvalitetu njegova života, kao što je to kod djeteta koje treba posvojiti, kaže O'Neill.

Duška Franeta u svom članku *Profesionalna etika i problem paternalizma: klizav teren stepenovanja etičke kompetentnosti* iznosi stavove dvojice autora Allena E. Buchanana i Dana W. Brocka u pogledu procjene kompetentnosti pacijenta, rizičnosti odluke, odobravanja paternalizma, njegovog obima i dosega i na kraju ravnomjernog odnosa autonomije i dobrobiti. Znači, pacijentova se kompetentnost mora testirati i ovisno o stupnju kvalitetnosti reakcije procijeniti njegova kompetentnost ili nekompetentnost te se na temelju toga odlučuje hoće li intervencija u njegovo odlučivanje biti veća, a time se gleda na dobrobit pacijenta, ili manja, odnosno, odluka će se u potpunosti prepustiti pacijentu. Ono što autorica želi kritički naznačiti jest stupnjevanje etičke kompetentnosti, što dvojica teoretičara pokušavaju povezati sa stupnjem rizičnosti odlučivanja, a što predstavlja problem glede rigidnosti stupnjeva, ali i rigidnosti procjenjivanja etičke sposobnosti. U tom kontekstu odluke se pretjerano institucionaliziraju, a autonomija pacijenta strukturno se, prema autorici, stavlja sa strane i pritom se naglašava odluku „eksperta“.

U dijelu knjige pod nazivom *Poslovna etika, John Thanopoulos* u svom radu *Era svetskih korporacija. Pitanje obrazovanja i upravljanja* uspoređuje doba prije i nakon

industrijske revolucije. Ilustrirajući proces upravljanja koncentričnim krugovima kojima je prije industrijske ere u centru bio vladar s upravljačkom i ugnjetavačkom moći, a nakon industrijske revolucije pojedinac s cijenenim znanjima, vještinama i talentima, autor pokušava ukazati kako su se sredstva upravljanja i vođenja promijenila i sada to više nisu rasa, nacija ili država, već korporacija. Znači, vladar upravlja nacijom, rasom, državom, a stručnjak korporacijom. Korporacija za Johna Thanopoulou predstavlja mogućnost kvalitetnije selekcije znanja, način odabiranja pravog liderstva i jedini pogodan način društvenih promjena na bolje, ali i boljih obrazovnih strategija koje uključuju brzu i kvalitetnu reakciju na regionalne zahtjeve.

Posljednje poglavlje knjige pod nazivom *Ekološka etika i istorija etike* predstavlja dvoje autora; to su *Jan Wawrzyniak* s radom *Duboki utilitaristički činilac u ekološkoj politici* te *Dušan Pajin* s radom *Individualizam i ekocentrizam – primjenjena etika Čuang Cea*. Prvi autor se, praveći presjek raznih vrsta utilitarističkog shvaćanja u prvom dijelu rada pokušava kritički osvrnuti na filozofije marksizma i pragmatizma te naglasiti njihovo getoiziranje i hijerarhiziranje čovjeka kao isključive vrijednosti po sebi. Posljedica takve primjene eksploatatorskog utilitarističkog principa ogleđa se u njegovoj primjeni, koju autor naglašava u drugom dijelu rada kada govori o slučaju izgradnje nuklearne elektrane u selu Klempicz u Velikoj šumi Notecka. Ne preostaje ništa drugo nego da autor zaključi kako su utilitaristički obrasci odnosa prema prirodi od drugotnog značaja naspram vitalnih ekoloških ciljeva. Drugi članak ovoga dijela knjige posvećen je ekocentričkoj etici kineskog filozofa Chuang Tzua ili Chuang-tzua, a po novijem Zhuang Zija ili Zhuangzija. Dakle, prema načelima taoističke etike Chuang Tzu iznio je svoje viđenje primijenjene etike koje već na samom početku ovog rada dolazi do izražaja kada se naglašava za to vrijeme netipično gledanje na smrt i pokojnike te vlast i ugled. Jedna od glavnih misli Chuang Tzua je vizija o *velikom jedinstvu živog svijeta*, odnosno, o *velikom toku* (da tung). S tim u vezi je i inačica biodiverziteta koju Chuang Tzu vidi u razlikama između bića, a koje predstavljaju ekološki relativizam, čime čini otklon od antropocentrizma prema ekocentrizmu. Drugi važan pojam je *preobražavanje (s)tvori* (vu hua), zbog čega nema reinkarnacije, već samo drugi modus postojanja, što opet upućuje na to da je čovjek djelić prirodnog ekototaliteta ili *velikog tijeka*. Mogućnost objedinjenja ovih dvaju pojmova i načina razmišljanja te njihove primjene taoizam vidi kroz *kontemplaciju*, unutar koje su duhovni ideali vrlo slični grčkim pojmovima *epohe* (odsustvo suda i rasuđivanja) i *ataraksija* (spokoj).

Zbornik predstavlja vješto podijeljene teme koje okupiraju interes današnje primijenjene etike. Time se čini kao dobar pokušaj prikazivanja objektivnih problema s kojima se susreću, ne samo znanstvenik i etičar, već i običan čovjek sa svojim svakodnevnim pitanjima i, ako to želi, lucidnim i britkim odgovorima na

njih. Proistekao je iz uže suradnje, stoga ne nudi široku i raznoliku argumentaciju koja trenutno postoji, ali daje dobre inicijalne smjernice.

Saša Marinović